

ONDERZOEK MIEN RUYS

Leo den Dulk

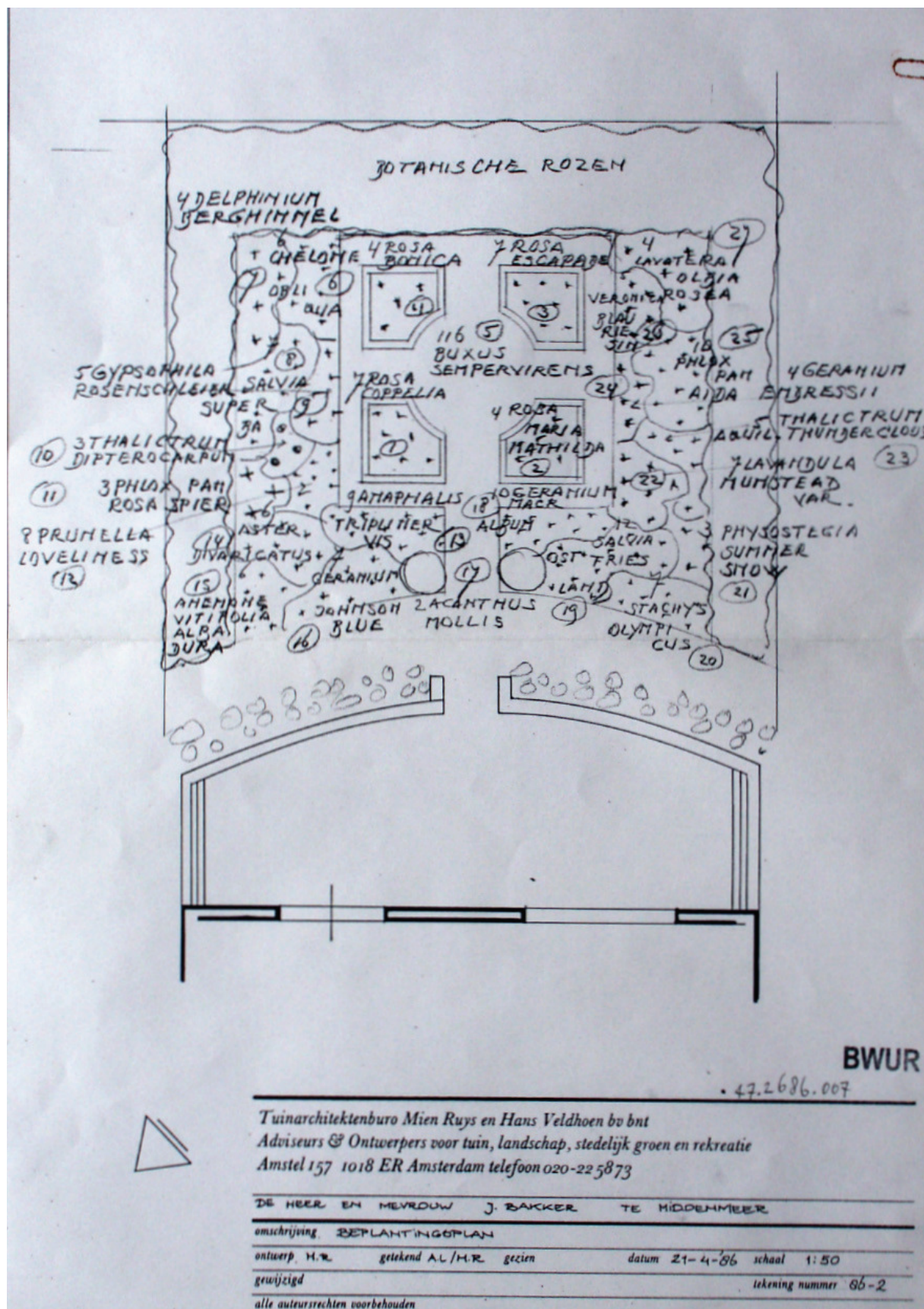
Cascade heeft eerder dit jaar in samenwerking met de auteur en Buro Mien Ruys subsidie aangevraagd en toegewezen gekregen voor het project Mien Ruys, fase 2: Biografie. Het beoogde resultaat van het onderzoek is een publicatie waarin werk en leven van Mien Ruys op een zodanige manier worden beschreven, dat de verbanden tussen de context waarbinnen Ruys werkte, haar persoonlijke ontwikkeling en een analyse van haar ontwerpen helder worden. Een beschrijving van de opzet van het onderzoek en een inleiding tot de biografie, beperkt tot de eerste helft van Ruys' carrière.

Mien Ruys heeft gedurende een periode van 70 jaar als tuin- en landschapsarchitect gewerkt. Zij heeft door haar ontwerpen en haar gebruik van vaste planten invloed gehad op de ontwikkeling van de tuinarchitectuur in de moderne periode.

Ruys was de eerste vrouw in Nederland die fulltime zelfstandig haar vak uitoefende. Ze was ook de eerste die het belang zag van de integratie van haar vak met de architectuur. Ruys heeft daarin een actieve rol heeft gespeeld, gemotiveerd door het socialistische en emancipatoire gedachtengoed dat zij zich in de jaren dertig eigen maakte. In de studie wordt gezien in hoeverre zij van invloed geweest op de discussie over deze onderwerpen binnen haar vakgebied.

In Ruys' werk is van belang dat zij een aanzienlijke rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van de tot dan toe vaak ondergeschikt geachte keuze van het plantmateriaal. Ruys ontwikkelde haar eigen stijl van ontwerpen op basis van de Engelse 'mixed border'. In de vormgeving van haar ontwerpen was zij tot eind jaren dertig vrij behoudend, maar dat lijkt vooral een gevolg van de smaak van haar opdrachtgevers. Begin jaren '50 kwam zij met het idee van confectieborders, waardoor beplantingen van een hoge kwaliteit en consistentie voor een grotere laag van de bevolking bereikbaar zouden worden. In haar Proeftuinen te Dedemsvaart op het terrein van kwekerij Moerheim, opgericht door haar vader Bonne Ruys, heeft zij gedurende haar hele leven praktisch onderzoek verricht naar de toepassing van planten en materialen die geschikt waren voor toepassing in haar ontwerpen. Het feit dat het oudste deel van deze Proeftuinen (nu: Tuinen Mien Ruys) als eerste tuin in Nederland de status van Rijksmonument heeft gekregen vormt daar een erkenning van. Door haar artikelen en boeken heeft zij de vormgeving van particuliere tuinen decennia lang sterk beïnvloed.

Mien Ruys in de grote border in Dedemsvaart, begin 50-er jaren

Beplantingsplan van variant op ontwerp van 6

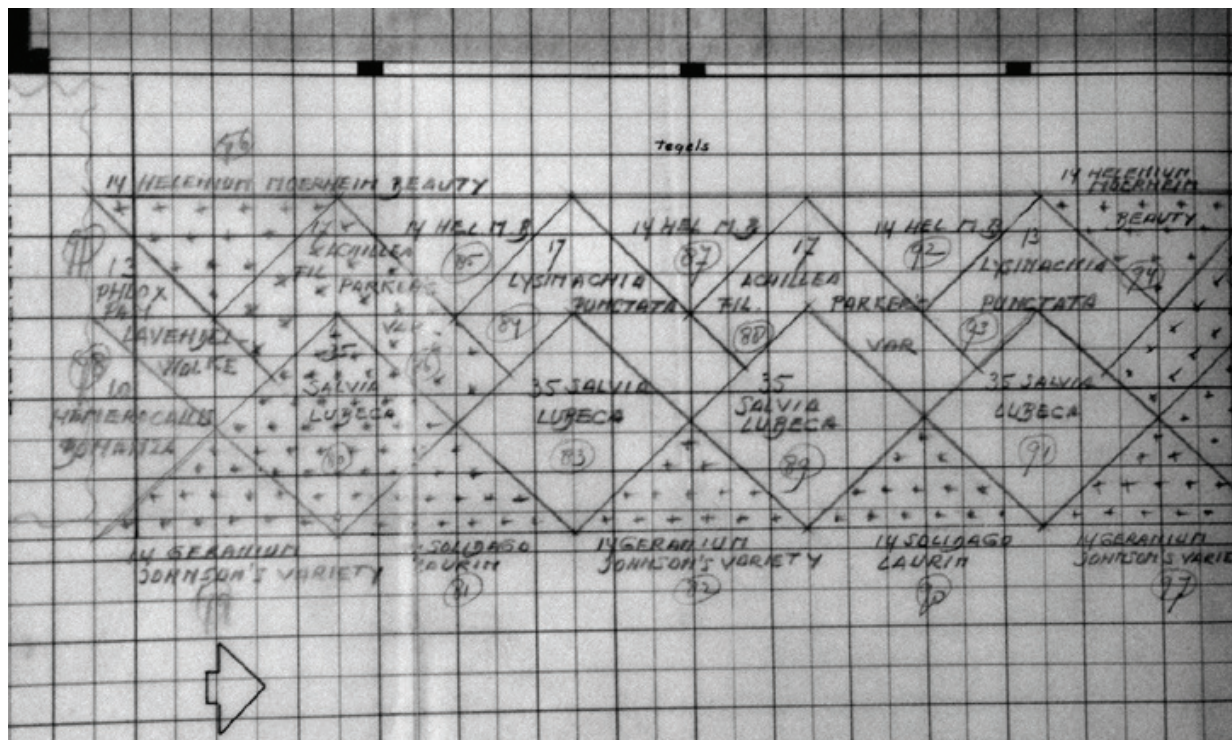
Jongere tuinkunst

Toen Mien Ruys in 1925 als tuinarchitect bij het bedrijf van haar vader, kwekerij Moerheim in Dedemsvaart, haar carrière begon was de zogenaamde Nieuwe Architectonische Tuinstijl de overheersende stroming. Hierin werd het totaalbeeld van de gebouwde omgeving door de architectuur en de tuinarchitectuur gezamenlijk vormgeven. Omdat de gevestigde tuin- en landschapsarchitecten, sinds 1922 georganiseerd in de Bond van Nederlandse Tuinarchitecten BNT, in het algemeen een nogal conservatieve benadering hadden ging de vernieuwende impuls van het modernisme aan de beroepsgroep voorbij. Architecten als K.P.C. de Bazel en Berlage hadden al vanaf de eeuwwisseling terrein gewonnen op het gebied van de vormgeving van de buitenruimte en hielden deze steeds vaker geheel in eigen hand. De beroepsgroep maakte een moeilijke periode door en het vak vernieuwde zich stilistisch gezien nauwelijks. Dit was deels te wijten aan het feit dat het merendeel van de gevestigde tuin- en landschapsarchitecten geen verwantschap voelde met stromingen als het Modernisme, dat in architectuur en vormgeving sterk opgang deed. Deze stroming speelt een sleutelrol in het werk van Ruys.

De avant-garde in de (toegepaste) kunsten, die vanaf de eeuwwisseling furore maakte met een bonte waaier aan ismen – kubisme, futurisme, constructivisme en suprematisme zijn er enkele van – was vooral gefascineerd door ‘het moderne’ in de cultuur in de ruimste zin. Revolutionaire, socialistische en filosofische ideeën vinden er hun uitdrukking in. Abstractie, rationalisatie en functionaliteit zijn de sleutelbegrippen. In Nederland bleef het vanaf het begin (omstreeks 1910) tot de Tweede Wereldoorlog beperkt tot een kleine club van intellectuelen en vormgevers met sociale aspiraties. De leden van de in 1922 opgerichte Bond van Nederlandse Tuinarchitecten BNT zijn, met uitzondering van de jonge J.T.P. Bijhouwer, in de jaren dertig nog niet bijzonder geïnteresseerd in modernistische opvattingen. De architecten W.M.Dudok en C.van Eesteren nemen wat dat betreft het voortouw. Geleidelijk aan raakt dan ook een nieuwe lichting tuinarchitecten als Mien Ruys, Hans Warnau en W.C.J.Boer betrokken bij het functionalisme.

Nieuwe concepten

De Nederlandse architecten waren eerder en actiever betrokken bij de modernistische stromingen dan de tuin- en landschapsarchitecten. Dit valt daaruit te verklaren dat de laatstgenoemden in toenemende mate in de verdediging werden gedrongen. Grote opdrachten werden schaarser doordat enerzijds de schaal van de kavels rond buitenhuizen en villa's steeds kleiner werd, en men kennelijk moeite had de gewijzigde

De repeteerborder, een kleurexperiment uitgevoerd tussen 1954 en 1969

Entree tuin bij boerderij in Ede, ontwerp 1983 - 96

ontwerpopgave te vertalen in nieuwe concepten. Anderzijds gingen niet-tuinarchitecten, waaronder de eerder genoemde architecten, maar ook binnenhuisarchitecten (Kareol), botanici (Van Laren), amateur-tuinliefhebbers (Van Der Linden van Snelrewaard) en welgestelde vrouwelijke amateurs die zich via de talrijke tuinbladen bekwaamden hun tuinen zelf ontwerpen. Daarbij gingen grote publieke opdrachtgevers als gemeenten er steeds vaker toe over het ontwerp in eigen beheer uit te voeren. De status van de tuin- en landschapsarchitectuur werd daardoor geringer. De architecten waren veel sterker betrokken bij de zich versnellende ontwikkelingen in de kunsten doordat hun vak midden in het discours over het modernisme stond. Hierdoor vonden zij sneller een antwoord op de nieuwe eisen ten aanzien van de vormgeving van de buitenruimte en konden zij oppakken wat de tuin- en landschapsarchitecten lieten liggen.

Uitgangspunten van de studie

In het onderzoek neemt de inventarisatie en analyse van de ontwerpen, die nog maar zeer ten dele zijn onderzocht maar inmiddels wel zijn ontsloten in de collectie TUiN (on-line te raadplegen via <http://library.wur.nl/tuin/>), een centrale plaats in. Over het werk van Mien Ruys en de ontwikkeling ervan was al een bescheiden hoeveelheid publicaties beschikbaar, die echter geen volledig beeld geven.

Van de publicatie over Ruys zal een gedegen analyse van haar oeuvre de kern vormen. Deze analyse zal worden uitgevoerd door de auteur in samenwerking met een tuin- en landschapsarchitect en een architectuur- en stedenbouwhistoricus. Vervolgens wordt de periode beschreven waarin Ruys opgroeide en haar vak leerde. Er wordt eveneens gekeken of het mogelijk is verschillende perioden in Ruys' werk te onderscheiden. Daarvoor dient niet alleen de analyse van het oeuvre zelf, maar dit gebeurt ook aan de hand van archiefonderzoek en analyse van secundaire bronnen.

Wat Ruys' plaats binnen het Functionalisme en het Nieuwe Bouwen (de 8 en Opbouw) was, hoe haar samenwerking tot stand kwam met de architecten die deze stromingen vertegenwoordigen en welke invloed haar werk en opvattingen op vakgenoten hebben gehad is tot nog toe nauwelijks onderzocht. Welke rol Mien Ruys in deze ontwikkelingen heeft gespeeld en hoe haar opvattingen over het vak zich hebben ontwikkeld is daarom een tweede hoofdthema van dit onderzoek.

Periodisering van Ruys' werk

Voor het begrip van de ontwikkeling van Ruys' werk wordt in deze studie een indeling in perioden uitgewerkt. Aangetoond zal worden dat er op zijn minst enkele duidelijke cesuren zijn aan te wijzen. Dit gebeurt aan de hand van de analyse van de ontwerpen. Waar mogelijk worden deze geplaatst in het grotere kader van de ontwikkeling van concepten in de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur in het algemeen, en meer in het bijzonder met betrekking tot het openbaar groen, de utiliteitsbouw en de volkswoningbouw.

Voor iedere periode worden de karakteristieken van de ontwerpen en het specifieke materiaalgebruik uitgebreid geïnventariseerd, geanalyseerd en gedocumenteerd. Bij de verwerking zal rekening worden gehouden met de mogelijkheid om ook deze gegevens onder te brengen in een geautomatiseerd bestand.

Vroege jaren

Kwekerij Moerheim, in 1888 gesticht door Miens vader Bonne Ruys, begon rond 1900 te adverteren met de geschiktheid van vaste planten voor 'toepassing in den zoogenaamden Natuurstijl'. Dit was een nieuwe manier van tuinaanleg, die niet zozeer vanuit de architectonische invalshoek ontstond, maar vanuit het plantgebruik. Ze was een reactie op de stijve bloemfiguren en borders met bonte eenjarige bloemen en stond een meer natuurlijke plantschikking voor met veel vaste planten, en botanische soorten. De Natuurstijl werd door A.J. van Laren, hortulanus van de Botanische Tuin in Amsterdam, uitgebreid beschreven in zijn artikelen in Onze Tuinen.

In 1916 werd ter compensatie van de sterk teruggelopen export de afdeling tuinarchitectuur opgezet, onder leiding van achtereenvolgens J.W.M.Sluiser (lid bij oprichting BNT) en J.O.W.F.Rens.

Tijdens haar jeugd kwam Mien Ruys (geboren 12-04-1904) niet alleen in aanraking met het vak, maar ook met buitenlandse kwekers en tuinarchitecten die de internationaal hoog aangeschreven kwekerij bezochten. Hieronder bevonden zich ondermeer leden van de Deutsche Dendrologische Gesellschaft - die overigens ook verscheidene Nederlandse leden had. In 1925 schreef zij haar eerste artikel in het tijdschrift 'Buiten'. Zij leerde in de twintiger jaren onder andere het werk van de Duitse kweker Karl Foerster, tuinarchitect/dendroloog Camillo Schneider en architect Hugo Koch kennen. Ruys ging in 1928 naar Engeland om stage te lopen bij een kwekerij en bezocht tijdens dit verblijf de tuinontwerpster Gertrude Jekyll. In 1929 zou Camillo Schneider haar hebben aangeraden bij Erwin Barth (oud-Stadtgartendirektor van Groot-Berlijn) aan

de Landwirtschaftliche Hochschule in Berlijn de zojuist ingestelde studierichting Gartenkunst te volgen. Tijdens haar verblijf in Berlijn raakte Ruys gegrepen door het socialistische gedachtengoed. Ze maakte tevens kennis met het werk van Hermann Mattern en Herta Hammerbacher, associés in Karl Foersters Arbeitsgemeinschaft, in wie zij geestverwanten herkende.

Niet veel later werd ze hoofd van de afdeling tuinarchitectuur van Moerheim. Ze kwam regelmatig bij haar zuster Charlotte Ruys in Amsterdam die zich in kunstenaarskringen bewoog en begon zich voor architectuur te interesseren. In 1931, toen er door de economische malaise minder opdrachten binnenkwamen, ging ze colleges bouwkunde volgen in Delft, ondermeer bij M.J.Granpré Molière, voorman van de traditionalistische Delftse School. Ruys werkte later samen met architecten die ze er leerde kennen, onder wie J.F. Berghoef (gemeenschappelijke binnentuinen Geuzenhof en Muzenhof, resp. 1935 en 1940) en nog weer later ook met Granpré zelf. Ruys' voorkeur ging echter uit naar de opvattingen van het Nieuwe Bouwen, die sterk beïnvloed werden door socialistische ideeën.

Tuinen Mien Ruys, Dedemsvaart

Politiek engagement

Omdat Dedemsvaart in sociaal en cultureel opzicht niets te bieden en zij zich er opgesloten voelde, trok Ruys steeds vaker naar Amsterdam, waar zij actief deel kon nemen aan het sociale en politieke leven. In 1937 wist zij haar vader er kennelijk van te overtuigen dat het ook in het zakelijke belang van Moerheim was om de afdeling tuinarchitectuur naar Amsterdam te verhuizen. In Amsterdam werd zij lid en later secretaris van het Comité van Waakzaamheid van Anti-Nationaal-Socialistische Intellectuelen, waarvan ondermeer Annie Romein-Verschoor en Menno ter Braak de epigonen waren.

Omdat Ruys verbonden was aan kwekerij Moerheim kon ze aanvankelijk geen lid worden van de BNT, maar in 1940 werden de regels versoepeld. Ze leerde er voorzitter J.T.P. Bijhouwer kennen, die later een huisvriend werd.

Voor de periode 1930-1945 is het werk van Ruys nauwelijks beschreven, voornamelijk als gevolg van het verloren gaan van het merendeel van het archiefmateriaal. Het is echter aan te nemen dat juist in deze tijd Ruys' opvattingen over de ontwerpopgave in engere zin en de taak van de tuin- en landschapsarchitectuur in zijn maatschappelijke context werden gevormd. Verder onderzoek zal daar licht op moeten werpen.

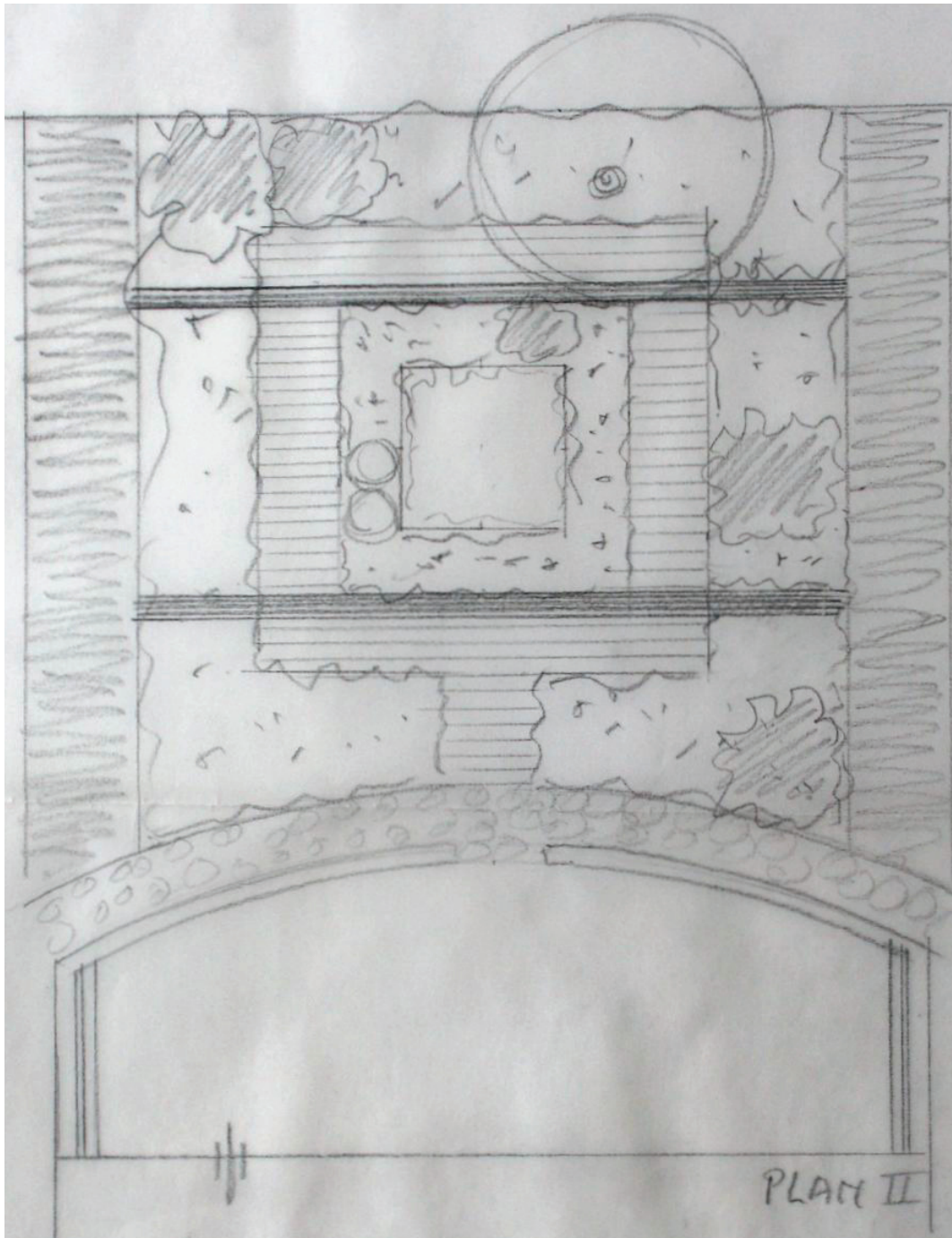
Vaste planten

Door haar verbondenheid met kwekerij Moerheim en door haar werk in de Proeftuinen te Dedemsvaart had Ruys, meer dan veel van haar vakgenoten, directe toegang tot een groot en lange tijd toonaangevend beplantingssortiment. Met de nadrukkelijke toepassing van vaste planten in veel van haar ontwerpen sloot zij aan bij een geheel nieuwe ontwerpopvatting, die moeilijk nog als 'moderne cottagestijl' te karakteriseren is. John Bergmans bijvoorbeeld, als 'landschap- en tuinarchitect' verbonden aan kwekerij J.H. Faassen-Hekkens in Tegelen, was in dat opzicht en door zijn sortimentskennis ook een belangrijke exponent van deze nieuwe stroming in Nederland.

Bij Ruys kwam het accent echter vooral te liggen op de nieuwe functionalistische toepassing van het haar ter beschikking staande sortiment, waarbij de ontwerpopgave en de architectonische vormgevingsprincipes op de eerste plaats kwamen. Bergmans bleef vasthouden aan licht slingerende landschappelijke vormen en meed architectonische elementen. In een vergelijking met de werkwijze van vakgenoten zal mogelijk blijken dat Ruys in dit opzicht een geheel eigen weg bewandelde.

Bovendien werd haar taakopvatting voor een belangrijk deel gemotiveerd door het

streven om een in haar ogen verantwoorde tuinarchitectuur binnen het bereik van grotere bevolkingsgroepen te brengen. Zowel in de doelstellingen die zij formuleerde voor het tijdschrift Onze Eigen Tuin als in het idee van standaard- of confectieborders dat ze in de jaren vijftig ontwikkelde komt dit tot uiting. De gedachten die zij daarover naar voren brengt in haar boeken en in Onze Eigen Tuin worden uitgebreid geanalyseerd.

Schetsontwerp boerderijtuintje Middenmeer, 1986

Volgende pagina:

Lange border, terrein Van Nellefabrieken, ontwerp ca. 1941

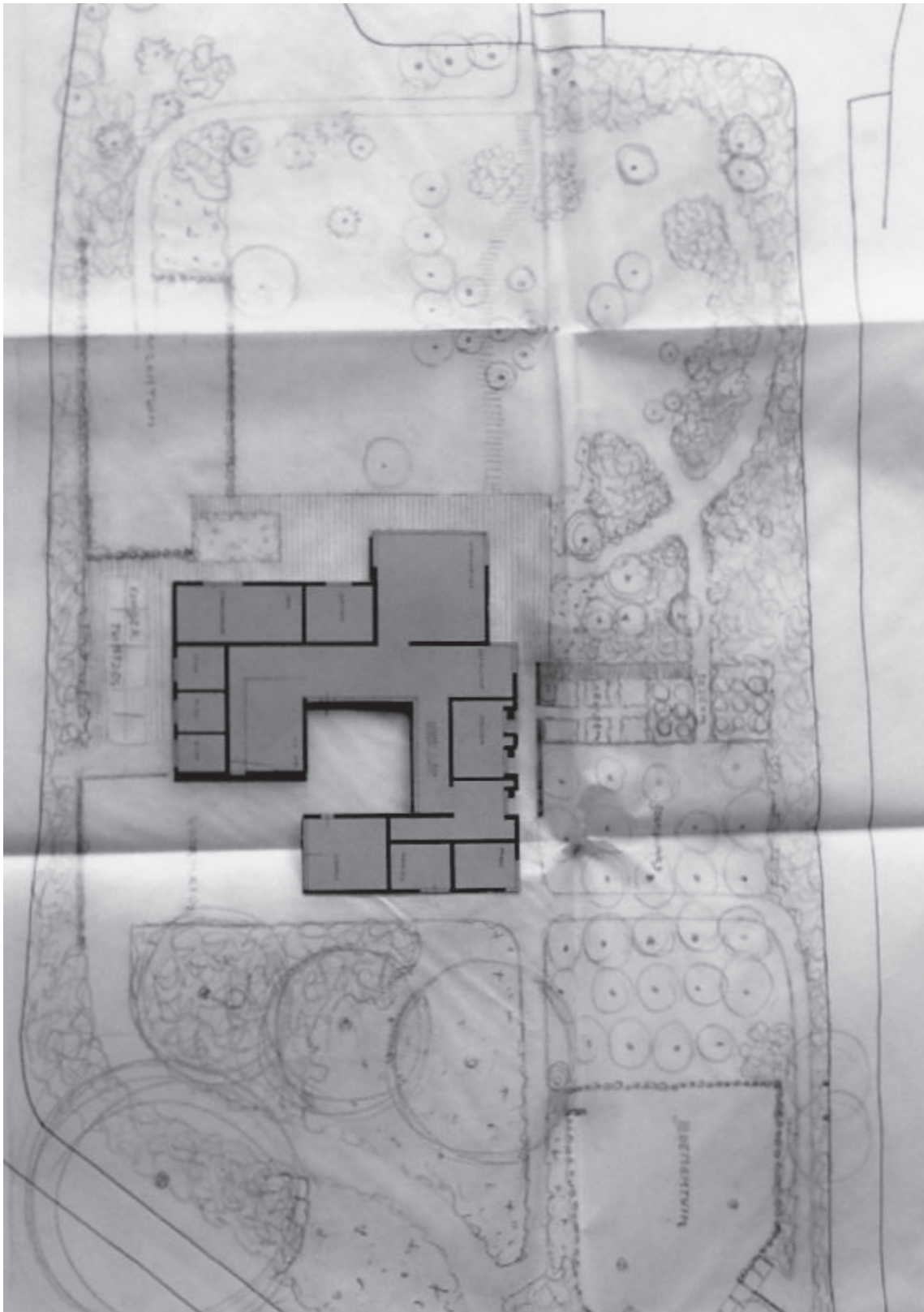
Het Nieuwe Bouwen en later

In 1942 publiceerde Ruys het artikel De architect en de tuin in het maandblad de 8 en Opbouw (jrg. 13 nr. 2, p. 15-21). Door wie zij met deze groep in contact is gebracht is niet bekend. Waarschijnlijk op basis van dit artikel werd zij in 1943 uitgenodigd om deel te nemen aan een studieweek voor architecten, georganiseerd door het Genootschap Architectura et Amicitia in het Maarten Maartenshuis te Doorn. Zowel de Delftse School als de functionaristen waren er vertegenwoordigd. Ruys kwam er in contact met leden van vertegenwoordigers van de 8 en Opbouw, waaronder Ben Merkelbach. Hij en zijn associé Karsten vroegen haar kort daarna om advies over de situering van een te bouwen huis in De Bilt. Vervolgens werd ze uitgenodigd om lid te worden van de 8 en Opbouw.

Na de oorlog werkte Ruys vaak samen met architecten uit deze groep: A.Bodon, J.W.E.Buys, Aldo van Eyck, J.H.Groenewegen, L.van Herwijnen, J.P.Kloos, H.A.Maaskant, Bureau Merkelbach en Karsten, G.Rietveld, H. Salomonson en A. Staal. Met een groep van hen nam ze deel aan de ontwerpen voor de Noordoostpolder. Met anderen werkte zij aan de invulling van de plannen van C. van Eesteren voor de Amsterdamse stadsuitbreidingen in de Watergraafsmeer (Jeruzalem) en in West.

In deze periode ontwikkelde Ruys veel nieuwe ideeën en kwam zij met de beroemde - later door overmatig gebruik verguisde - Grion- of (in)gewassen grindtegels. In haar ontwerpen kwam een sterk accent te liggen op het functionele, terwijl de vormgeving duidelijk modernistische trekjes vertoonde: de schuine lijn, ingehouden gebruik van harde materialen, nadruk op ruimtewerking en rationalisering door het gebruik van repeterende elementen. In haar publicaties, waarvan het Vaste Plantenboek (1950) en het kwartaalblad Onze Eigen Tuin (vanaf 1954) de belangrijkste waren, probeerde zij aan het grote publiek uit te leggen wat goed tuinieren was, welk plantensortiment betrouwbaar was en hoe dat was toe te passen en te onderhouden.

Na 1960 veranderde er veel in de opvattingen over bouwen en vormgeving. Ruys bleef samenwerken met toonaangevende architecten en in haar ontwerpen en - vanaf eind jaren zestig - die van haar compagnons bleef het uitgangspunt van een functionele, heldere vormgeving zichtbaar. Tot 1995 bleef Mien Ruys beplantingsplannen maken voor de ontwerpen die door haar Buro werden gemaakt.

Uitsnede schetsontwerp bij huis ontworpen door Hein Salomonson, 1969 - 70